په افغانستان کښې پښتو د تعليم او رياست ژبه

Development of the Pashtu Language Education in Afghanistan

Dr. Abdul Zhair Shakib*

Abstract

As far as I know, in Afghanistan, the majority is Pashto. From oral literature to written literature, the majority of works are available in Pashto, and the reason is that the literary reserve of this language is very wide and extant, Because the demand for political affairs and things was something else, it did not find much in the court And this is the reason that so far in the language of studying these problems are seen, As soon as it arrived at the court, there was very little change in time and significant progress was made, and it is hoped that this dynasty will remain intact.

پښتو ژبه چې د افغانستان د اکثریت وګړو ژبه ده او ددې هېواد په غرو، رغو او ښارونو کښې پرې له زرګونو کلونو راهیسې خبرې کښېږي ، خو له بده مرغه دغه ژبه تر ډېره یوازې په شفاهي ډول پاتې شوې ده ، رسمي او تعلیمي حیثیت یې ډېرو ورو وسته خپل کړی دی ، که څه هم په پښتو ژبه کښې له سلګونو کلونو راهیسې آثار لیکل شوي دي ، خو په تېر مهال کښې پښتو ژبې کله هم په سمه توګه د دربار خواږه نه دي لیدلي او نه هم د زده کړې ژبه جوړه شوې وه.

پښتنو له ډېرو پخوا زمانو راهیسې پادشاهۍ او شاهنشاهۍ درلودې ، خو د خپلې ژبې رسمي حیثیت یې کله هم په سمه توګه نه دی درک کړی ، که څه هم د هوتکو په دربار کښې به د پښتو ژبې لپاره شعوري هلې ځلې کښېدلې ، خو د هوتکي دورې رسمي ژبه هم نه شوه ، همدا ډول احمد شاه بابا هم د پښتو ژبې یو ستر شاعر او ادیب و او د پښتو ژبې د پرمختګ لپاره یې اوږد پلان درلود ، خو د دربار به یې فارسي وه ، پاچا د خپل زوی شهزاده سلیمان لپاره پیرمحمد کاکړ د استاد په توګه وټاکه او ده په داسې پښتني روحیه وروزه چې د پاچا کښېدو سره سم پښتو رسمي او درباري ژبه کړي ، پیرمحمد کاکړ د شهزاده لپاره د معرفة الافغاني اثر ولیکه او د دربار د اړتیا وړ ټول اصطلاحات یې په

*ډائریکټر علومو اکېډېمي کابل افغانستان

کښې ولیکل او ټول سرکاري اوامر او نواهي يې په کښې په پښتو ژبه ځای پر ځای کړل ، شهزاده سلیمان د احمد شاه بابا تر مړينې وروسته پاچا شو او پیرمحمد کاکړ خپل معرفة الافغاني چې دده په نامه يې لیکلی و ورته وړاندې کړ ، خو د پاچا هي څو میاشتې لا نه وې وتلې چې د پاچا مشر زوی تیمورشاه ترې په زور سره قدرت ونیو ، وروریې له واکه لیرې کړ او له دې سره د پښتو ژبې د رسمي کښېدو هیله هم شنډه شوه .(1)

له دې وروسته پښتو د امیر شیرعلي خان په دوره کښې په رسمي توګه دربار ته ننوتله او د افغانستان رسمي پوځي او عسکري ژبه شوه ، د امیر شیرعلي خان په دوره کښې د پښتو عسکري اصطلاحات وضع شول او په رسمي توګه په عسکري ژبه کښې پښتو اصطلاحاتو ځان ښکاره کړ.

د امیر شیر علي خان په دوهم امارت کښې (۱۸۶۹- ۱۸۷۹م) پښتو د لومړي ځل لپاره د حکومت چوکاټ ته داخله شوه او د رسمي کښېدو لومړي پړاو ته يې قدم پورته کړ، چې دا د پښتو ژبې لپاره یو انقلابي حرکت و او اکثر پوځي اصطلاحات پښتو شول . (2)

کله چې په دوهم ځل امیر شیرعلي خان د افغانستان واکمن شو ، نو د اصلاحاتو پروګرام په عملي کولو يې پیل وکړ ، د کابینې پر جوړولو ، د عسکري رتبو پر ټاکلو ، د مطبعو په راوړلو ، د اخبار پر راویستلو ، د ملکي او نظامي ښوونځیو په جوړولو ، عصري ښار ، عصري سړکونو او نورو په رامنځته کولو سربېره يې د پښتو پاللو او رسمي کولو ته هم لاس اوږد کړ ، ده لومړی د پښتو نومونو د ټاکلو او ایښودلو لپاره د سید نورمحمد شاه صدراعظم تر مشرۍ لاندې یوه کمېټه جوړه کړه او لارښوونه يې ورته وکړه چې د نومونو په ایښودلو او جوړولو کښې د عام فهمۍ اصل په نظر کښې ولري ، چې د دې کمېټې ډېر مهم او فعال غړی قاضي عبدالقادر پېښوری و.

د امیر د نومونو ایښودلو او اصطلاحاتو جوړولو پروګرام ډېر ژر نتیجه ورکړه او په لومړۍ مرحله کښې د توپخانې ، پیاده او سورو عسکرو د بولیو درې ټوکه کتابونه له انګرېزي څخه د قاضي عبدالقادر په وسیله په پښتو وژباړل شول او ټولې انګرېزي بولۍ او قوماندې يې په خوږه او روانه پښتو ترتیب کړې ، چې په عسکري کښې يې زده کړه پیل شوه او تر یوه کال وروسته دا ټولې عسکري قوماندې د عسکرو ترمنځ عامې او په

عملي ډول دود شوې . د قوماندو تر څنګه يې د دولت د ملکي او عسکري مامورينو نومونه هم په پښتو کښېښودل . (3) د امير شيرعلي خان د پښتو ريفورمونو لنډيز داسې و چې :

- د صدراعظم او د کابينې د هيئت د غړو دپاره پښتو نومونه جوړ شول لکه لوی ټول مختار د صدراعظم لپاره، لوی مين د باندې د خارجه وزير لپاره .
- له سپه سالار نه تر حوالدار پورې د منصبدارانو رتبې په پښتو شوې .
- ټولې نظامي قوماندې او بولۍ په پښتو شوې .
- د نايب الحکومه ګانو لپاره پښتو القاب وضع شول .

په همدغه وخت کښې پښتو ژبه د مطبوعاتو ساحې ته هم داخله شوه او د شمس النهار په جريده کښې هم د پښتو رسمي او عسکري نومونه د خلکو د خبرتيا لپاره خپرېدل (4) د اوسنيو معلوماتو په رڼا کښې په افغانستان کښې د پښتو ژبې د پرمختګ او په حقيقت کښې د ټولنيزو رسنيو ډګر ته د ورداخلېدو لومړنی او اساسي پړاو د (سراج الاخبار افغانيه) په پاڼو کښې د پښتو ليکنو له خپرېدو څخه راپيلېږي . په دغه جريده کښې د محمود طرزي په ليکنو کښې د لومړي ځل لپاره پښتو يا افغاني ملي ژبې ته د پاملرنې په ستر کار ټينګار وشو ، چې محمود طرزي دغه موضوع په پرلپسې توګه په سراج الاخبار کښې تعقيب کړه ، د سراج الاخبار د دوهم خپرنيز کال په نهمه ګڼه(۱۲۹۱ لمريز د دلوې ۳ مه - د ۱۹۱۳م کال د جنورې ۲۴مه) کښې محمود طرزي د (زبان افغاني اجداد زبانها است) تر سرليک لاندې د افغانستان د مطبوعاتو په تاريخ کښې د لومړي ځل لپاره د پښتو ژبې اهميت ته تم شو او په خپل هېواد کښې يې د خپلې ملي ژبې خواته د پاملرنې لپاره غږ وکړ . په سراج الاخبار کښې د پښتو ژبې خپلې خپرونې (شعرونه او نورې ليکنې) له ۱۲۹۳ ه.ش(۱۹۱۴م) څخه پيل کښېږي ، چې په دغه برخه کښې په سراج الاخبار افغانيه کښې د دغو کسانو شعرونه او ليکنې خپرې شوي دي : مولوي صالح محمد هوتک ، غلام محی الدين افغان ، عبدالهادي داوي ، عبدالغنی مستغنی او يو شمېر نورو ...(5)

که څه هم په افغانستان کښې له ډېرو پخ وانيو زمانو څخه ډېر مشهور علماء او روحانيون تېر شوي دي ، خو د افغانستان پوهنيز نظام تر نولسمې پېړۍ پورې پر عنعنوي روشونو متکي و او زده کړې په عنعنوي ډول ترسره کښېدلې ، چې وروسته د امير شېر علي خان او بيا د امير حبيب الله خان د واکمنۍ په دوره کښې د معارف په خپرېدو ، د ښوونځيو په تأسيس او د مطبوعاتو په رامنځ ته کښېدو سره د نويو آثارو تاليف او چاپ ته لارې چارې هم برابرې شوې . د پوهنې په سيستم کښې د امير حبيب الله خان ډېره مهمه او وياړلې کارنامه ، د حبيبې ښوونځي تاسيس و ، حبيب الله خان د خپلې واکمنۍ په دريم کال سردار نصرالله خان ددغه ښوونځي امر وتاکه ، چې په لومړيو کښې يې لس تنه هندي او افغاني ښوونکي او ۳۰۰ تنه زده کوونکي درلودل . درسي کتابونه يې د حمايت الاسلام لاهور انجمن له خوا چاپ شوي وو ، په نومړي ښوونځي کښې د زده کړو ابتدائيه دوره څلور کاله وه او په ۱۹۰۷ ميلادي کال د زده کوونکو لومړۍ دوره له دغه ښوونځي څخه فارغه شوه . (6)

استاد حبيب الله رفيع په دې اړه ليکي : «کله چې په ۱۹۰۱ميلادي کال امير حبيب الله خان په کابل کښې پر تخت کښېناست ، نو څو کاله وروسته يې د حبيبې په نامه عصري لېسه جوړه کړه او په دې ليسه کښې د پښتو ژبې زده کړه هم پيل شوه ، چې ارواښاد مولوي صالح محمد کندهاري د لومړۍ پښتو ، دوهمې پښتو او دريمې پښتو په نومونو کتابونه ورته تاليف کړل . »(7)

د غازي امان الله خان د واکمنۍ پر مهال پښتو ژبې ته توجه زياته شوه کله چې په ۱۳۰۴ لمريز کال د ميزان په ۱۹ نېټه کندهار ته راورسېده، نو په خپله لومړۍ وينا کښې يې د کندهار خلکو ته ووېل : «زه غواړم په پښتو ژبه ، چې زما محبوبه ده ستاسې سره خبرې وکړم.»

د افغانستان لومړنی اساسي قانون يا اساسي نظامنامه لومړی ځل دده په امر د ۱۳۰۲ لمريز کال د حمل پر ۱۹ په پښتو تدوين او نافذ شوه او هم دده په ارشاد په معارف کښې د ښوونځيو درسي کتابونه په پښتو اړول پيل شول او وريسې په پښتنې سيمو کښې نه يوازې پاچا او ملکښې په پښتو ژبه ويناوې کولې، بلکښې هغو سيمو ته شاهانه

فرمانونه هم په پښتو لیږل کېږدل او هم په اخبارونو کښې پښتو زیاته شوه او د ۱۳۰۳ لمریز کال د جوزا پر دریمه یې امر وکړ ، چې د کندهار د سیمې په اخبار (طلوع افغان) کښې دې پښتو هم زیاته شي ، چې ددې شاهانه هڅو خبرونه او موضوعات د هغه وخت په اخبارونو کښې خپاره شوي دي .

همدارنګه د اعلیحضرت امان الله خان په وخت کښې د پښتو ژبې د علمي پالنې او روزنې او پرمخ بیولو په لار کښې یوه ډېره مهمه شاهانه هڅه په شاهي ارګ کښې د پوهانو یوه علمي او تحقیقي ټولنه جوړېدل وو ، دا علمي ټولنه په ۱۳۰۱ لمریز کال د ارګ په شمالي برج کښې د (مرکه پښتو) په نامه جوړه شوه ، چې لومړنی مشر یې د هغه وخت لوی عالم مولوي عبدالواسع اخونزاده و ، دغ ي مرکښې په هغه وخت کښې دوه مهم آثار «یوازېنۍ پښتو» او «پښتو پښویه » په نامه خپاره کړل . (8) او هم یې د هېواد لومړنۍ اساسي نظامنامه په پښتو ترتیب کړه ، چې بیا په پارسي هم وژباړل شوه . (9)

پښتو مرکښې د پښتو لغاتو د راغونډولو په کار ګوتې پورې کړې او د هرې سیمې څخه یې سوچه پښتو لغات او محاورې راغونډې کړې او په دوو لویو قاموسونو او د یوازینۍ پښتو او پښتو پښویه په کتابونو کښې یې خوندي کړل . ددې لپاره چې سوچه پښتو کلمې راټولې شي ، نو د مر کښې لپاره یې له هرې سیمې څخه پوهان راوستل او د پښتو په لیکلو بوخت شول .

پښتو مرکښې وظیفه درلوده چې پښتو ژبه د ترویج او رسمي کښېدو په لومړۍ مرحله کښې په بشپړه او سوچه ډول وړاندې کړي او د عربې ، دري او نورو ژبو له اغېزې نه پاکه او یوه سوچه پښتو د پښتنو د افهام او تفهیم وسیله شي . (10)

د اماني غورځنګ له پای ته رسېدو سره سم پښتو مرکه هم له منځه ولاړه او هغه ادبي هڅې چې دغې مرکښې د پښتو د سوچه تابه او بشپړتیا لپاره پیل کړې وې ختمې شوې . (11) خو وروسته بیا د کندهار ادبي انجمن جوړ شو او په ۱۳۱۱ لمریز کال په کندهار کښې د طلوع افغان اخبار ټول په پښتو واوښت چې استاد عبدالحی حبیبي ددغه اخبار چلوونکی و او د همدې کال په پای کښې د کندهار ادبي انجمن پښتو مجله هم راویستله (12) .

د لومړۍ ځل لپاره د افغانستان په تاریخ کښې په ۱۹۲۲ میلادي کال د پوهنې وزارت تاسیس شو ، سردار محمد سلیمان د افغانستان د پوهنې د لومړي وزیر په توګه وټاکل شو ، همدارنګه د ۱۲۹۹ او ۱۳۰۰ لمریز کلونو ترمنځ د کابل ښار په شپږ کروهۍ او د ښار په ناحیو کښې دوه ویشت ښوونځي پرانستل شول، همدارنګه د ا فغانستان په بېلابېلو ولایتونو کښې ۳۲۲ ښوونځي هم جوړ شول ، د امان الله خان د واکمنۍ پر مهال د نجونو زده کړو ته هم خاصه توجه وشوه او د نجونو لپاره د مستوراتو ښوونځی پرانستل شو او همدا ډول زده کوونکي د زده کړو لپاره بهرنیو هېوادونو ته واستول شول . په همدغه ۱۹۲۲ میلادي کال په کابل کښې یو دارالمعلیمن او د امانیه لیسه هم جوړ شول .
(13)

له اماني غورځنګ وروسته د حبیب الله کلکاني په لس میاشتنۍ دوره کښې د اماني دورې اکثره لاسته راوړنې او ښوونیز – روزنیز (تعلیمي) ، فرهنګي او ټولنیز نوښتونه بدعت وبلل شول او هغه یې له یوې مخې لغوه کړل . (14) خو د محمد نادرشاه د خپل حکومت په دوره کښې د پښتو د رسمي کښېدو فرمان صادر شو او بیا یې زوی محمد ظاهر شاه هم په ۱۳۱۵ لمریز کال د یو فرمان په ترڅ کښې پښتو ملي ژبه اعلان کړه او هر مامور مکلف شو چې پښتو زده کړي . (15)

د محمد نادرشاه او بیا د ظاهرشاه په دوره کښې د کندهار د تنظیمه رئیس وزیر محمد ګل خان مومند هڅې هم د پښتو ژبې د پیاوړتیا ، رسمي کښېدو او علمي کښېدو په باب د یادولو وړ دي .

د ۱۳۱۱ کال د لړم په لومړۍ نېټه د کابل پوهنتون د طب پوهنځی په حوربېدو سره تاسیس شو چې وروسته بیا دغه پوهنتون د ځینو نورو پوهنځو د رامنځته کښېدو سره پراخ شو او د ادبیاتو پوهنځی پښتو څانګه هم په کښې تاسیس شوه.

په ۱۳۱۲ ش کال د کندهار ادبي انجمن او د کابل ادبي انجمن د یوځای کښېدو په پایله کښې پښتو ټولنه جوړه شوه، چې پښتو ټولنې په خ پل وار سره د پښتو ژبې د پیاوړتیا او علمي کښېدو لپاره نه هېرېدون کښې هلې ځلې وکړې ، دغې ټولنې دنده درلوده ، چې پښتو ژبې او ادب ته تحول ورکړي، د پښتو ژبې ولسي پانګه د هېواد له

ګوټ ګوټ څخه راټوله کړي ، د يوې عصري او علمي ژبې په حيث د پښتو ژبې د راژوندي کولو لپاره کار وکړي ، د کابل مجلې ، کابل کالنۍ او نورو هېوادنيو جرايدو په وسيله پښتو ژبې او ادب ته ترقي ورکړي او نړۍ ته د دغې ژبې علمي حيثيت وروپېژني .

کله چې ادبي انجمن او پښتو انجمن سره يو شول او په پښتو ټولنه واوښتل نو د پښتو ټولنې لپاره نوی تشکيل جوړ شو ،غړي يې زيات شول او د کارونو د چټکۍ لپاره پهکښې څلور ګونې څانګې جوړې شوې لکه : د تاليف او ترجمې څانګه ، د ادبياتو څانګه ، د نشرياتو څانګه ، د پښتو د لغت ، صرف او نحوې څانګه(16) په ۱۳۱۸ ل کال د مطبوعاتو مستقل رياست جوړ شو او د پخواني ادبي انجمن څانګې د دې رياست جز شوې او د دې انجمن د ژبې مديريت د پښتو ټولنې په لوی مديريتکښې ضم شو چې دا وخت يې تشکيل په دې ډول و ، د ژبې مديريت ، د تاليف او ترجمې مديريت ، د قواعدو د کورسونو د تفتيش مديريت . همدارنګه په ۱۳۱۹ ل کال د پښتو ټولنې کارونه تر پخوا نور هم پراخه شول ، د کابل راډيو لپاره يې پښتو مضامين تهيه کول او د کورسونو چارې يې هم پر غاړه وې . په ۱۳۲۰ ل کال د پښتو ټولنې تشکيل لاپسې پراخ شو او د پښتو اريانا دايرة المعارف مديريت ، د نقد او تبصرې مديريت او سيار مديريت پرې ور زيات شول او د پښتو ټولنې د کورسونو څانګه هم پراخه شوه(17)

پښتو ټولنې او بيا وروسته ادبياتو پوهنځي په ډېرو برخو کښې پښتو کتابونه خپاره کړل او د کلاسيکو شاعرانو کليات او ديوانونه يې په کراتو چاپ کړل ، دوی همدارنګه د ښوونځيو لپاره تدريسي کتابونه هم برابر کړل چې د پښتو دغه حرکت د پوهنې له پراختيايي حرکت سره جوخت روان و ، په معارف کښې مسلکي ښوونکي له دارالمعلمينونو ، عالي دارالمعلمينونو او ادب پوهنځيو نه فارغ شول او د پښتو په تعميم او تدريس کښې يې برخه واخيسته (18)

لنډه دا چې پښتو ټولنې د پښتو ژبې او ادب د علمي ډګر په پياوړتيا کښې بې سارې هڅې وکړې او د علمي سيمينارونو او غونډو د جوړولو تر څنګ يې د علمي آثارو او کالنيو په تدوين ، تاليف ، ژباړلو ، د فلکلوري موادو په راټولولو ، د پښتو ژبې د تاريخي، کلتوري او نورو قلمي او شفاهي آثارو راټولولو او څېړولو ، د زيري جريدې ،

کابل مجلې، کابل کالنۍ ، د هېواد جریدې ، آریانا دایرة المعارف په خپرولو او د مشاعرو او ادبي غونډو د جوړولو په برخه کښې مؤثر ګامونه واخیستل .

په ۱۹۴۰ میلادي کال په افغانستان کښې د کابل راډیو جوړه شوه او خپلې خپرونې یې پیل کړې د دې راډیو نوم یې (پښتون غږ)ایښی و ، ځکه چې زیاته برخه یې د پښتو د زده کړې لپاره وقف شوې وه او پښتو درسونه به پ کښې خپرېدل ، همدارنګه تر ۱۹۳۷ میلادي کال وروسته د ټول افغانستان د زده کړې ټول کتابونه پښتو شول او د افغانستان ټول اوسېدونکي مکلف شول ، چې په پښتو زده کړې وکړي ، خو څرنګه چې دا پروګرام غیرطبیعي او بې بنیاده و په څو کلونو کښې ناکام شو او بېرته د ښوونځیو کتابونه د پښتنو لپاره پښتو او د دري ژبو لپاره دري شول . (19)

د ۱۳۴۳ ل کال په اساسي قانون کښې ۳۵ مه ماده د پښتو ژبې د پیاوړتیا لپاره وضع شوه ، چې په کښې راغلي وو : «دولت مکلف دی چې د ملي ژبې پښتو د پیاوړتیا لپاره کار وکړي.» (20)

د پښتو ټولنې د څه دپاسه څلوېښت کلن خدمت وروسته د افغانستان د علومو اکاډمي رامنځ ته شوه او پښتو ټولنه ددغې اکاډیمي یوه برخه شوه ، چې اوس هم د ژبو او ادبیاتو د علمي مرکز د یو انستیتوت په توګه د پښتو ژبې د پیاوړتیا او علمي څېړنو په کارونو بوخت دي ، ددې ترڅنګ په ۱۳۵۴ ل کال د پښتو څېړنو نړیوال مرکز هم رامنځته شو ، چې په خپل وار یې د پښتو ژبې د پیاوړتیا لپاره د قدر وړ خدمتونه کړي . په همدغه وخت کښې د پښتو ژبې د پیاوړتیا او پراختیا مرکز هم د اطلاعاتو او کلتور وزارت په چوکاټ کښې د پښتو ژبې د علمي کولو لپاره هلې ځلې کړي دي.

کله چې په ۱۳۵۷ لمریز کال د ثور انقلاب وشو او د افغانستان د خلق دیموکراتیک ګوند قدرت په لاس کښې واخیست او د علومو اکاډمي جوړه شوه نو د پښتو ژبې د زده کړې هغه اجباري درسونه او کورسونه چې په پخوا وختونو کښې رواج شوي وو لغوه شول (21) چې په اوس وخت کښې د افغانستان د علومو اکاډمي د دوه ځانګړو مرکزونو پرته چې ددې اکاډمي په چوکاټ کښې د پښتو ژبې په علمي تحقیقي کارونو بوخت دي ، د

بشري ، طبيعي او اسلامي علومو په برخه کښې هم په پښتو ژبه يو شمېر آثار د څېړونکو له خوا تاليف کړي او خپاره کړي دي .

کله چې په افغانستان کښې جنګونه پيل شول نو د افغانستان علمي او تعليمي بنسټونه هم چې نوي نوي يې پاخه قدمونه اخيستل يو ځل بيا بېرته د ړنګېدو پر خوا ولاړل او د پښتو ژبې د پياوړتيا او پراختيا دغه لړۍ په دولتي چوکاټ کښې ټکنۍ شوه . که څه هم په دې دوره کښې د افغانستان د رژيم او مجاهدينو د رژيم له خوا د ادبياتو ډېره برخه توليد شوه او پښتو آثار هم وليکل شول ، خو تر ډېره په کښې د کيفيت پر ځای کميت ته ډېر اهميت ورکړل شوی و .

همدا ډول د مجاهدينو په دوره کښې د پوهنې د ودې او پراختيا په لاره کښې د ښوونې او روزنې د پروګرامونو د پراختيا لپاره کوم ځانګړي ګامونه نه دي اخيستل شوي او دوی د پوهنې د عامېدو پر ځای پر کورنيو جنګونو اخته شوي دي، همدا ډول د طالبانو په دوره کښې د طالبانو مشرانو عقيده درلوده چې ديني زده کړې اصل او عصري زده کړې يوه دوهمه درجه کار دی ، نو د ښوونې او روزنې په تدريسي نظام کښې يې بدلون راوست په نصاب کښې يې ديني علوم زيات کړل او عصري علوم يې راکم کړل او د نجونو پر زده کړو يې بنديز ولګاوه ، همدارنګه د پوهنې او دولت په ټولو چارو کښې يوازې ديني علماوو د واک او مشرۍ حق درلود ، خو بيا هم په دغه دوره کښې تر ډېره د دولت رسمي کارونه د پارسي ژبې ترڅنګ په پښتو هم زيات شول او پښتو ژبې د ارګ په داخل کښې هم څه ناڅه ځای ونيو .

کله چې په ۲۰۰۱ ميلادي کال نړۍ د يو ستر بدلون سره مخ شوه او امريکا د پښتنو پر سيمه راونازله شوه او ددې تر څنګ د نوې ټيکنالوژي چټک پر مختګ هم ددې زمينه برابره کړه ، چې پښتو ژبه هم د نړۍ ددې پرمختګ سره سياله شي، نو د پښتو ژبې د ودې او پراختيا ټکنی بهير د ۲۰۰۱ ميلادي کال څخه وروسته په فوق العاده توګه بدلون وکړ او پښتو يو ځل بيا په نړيوال کلي کښې د ژبو په منځ کښې مطرح شوه ، د انټرنټ ژبه شوه ، د نوې ټکنالوژي اکثره تخنيکونه او کاريالونه په پښتو ژبه کښې رامنځ ته شول، د علومو په بيلابيلو برخو کښې پښتو کتابونه ، قاموسونه او نورو وليکل شول ، همدارنګه

په پښتو ژبه کښې په سلګونو انټرنيټي سايټونه او ويبلاګونه رامنځ ته شول پښتو هم نور له خطاطۍ سره تقريباً خداى پاماني وکړه او تر ډېره نو ي او هنري ليکښې او فوانيټونه په پښتو کښې جوړ شول چې هر چا پرې د خپل ذوق سره سم په کمپيوتر کښې ليکنې پيل کړې ، همدا شان په همدې وخت کښې پښتو د ګوګل ژبه هم شوه ، د پښتو ژبې ډېر کانالونه په يوټيوب کښې رامنځ شته شول ، ويب ټي وي ګان هم جوړ شول او پښتو ژبه په نړيوال کلي کښې د يوې مطرح ژبې په توګه ياده شوه .

څرنګه چې زموږ موضوع په افغانستان کښې د پښتو ژبې د رسميت او ښوونيز نظام سره محدوده ده ، چې په دې دوره کښې د افغانستان نوى اساسي قانون هم تصويب شو او په دې قانون کښې پښتو د افغانستان رسمي ژبه ياده شوه ، ددې قانون په شپاړسمه ماده کښې پښتو د دري ژبې تر څنګ د افغانستان رسمي ژبه ښودل شوې او دولت مکلف شوى چې د افغانستان د ټولو ژبو لپاره متوازن کار وکړي ، همدارنګه د افغانستان ملي سرود د پخوا په څېر په پښتو ژبه تصويب شو ، د زده کړو په برخه کښې ددې اساسي قانون دري څلوېښتمه ماده وايي : «دولت مکلف دى چې په ټول افغانستان کښې د متوازن معارف د عامولو او د منځنيو اجباري زده کړو د تامين لپاره اغېزمن پروګرام طرح او تطبيق کړي او د مورنيو ژبو د تدريس لپاره په هغو سميو کښې چې پرې خبرې کښېږي ، لاره هواره کړي . »(22)

له ۲۰۰۱ ميلادي کال وروسته که څه هم د افغانستان د نوي حکومت په اساسي قا نون کښې د پښتو ژبې د عامېدو او پراختيا لپاره ځانګړې مادې موجودې وې ، خو بيا هم په دولت کښې يو شمېر ځانساتو پښتنو د پښتو ژبې لپاره عملي هلې ځلې په دې وجهه نه کولې ، چې څوک پرې د تعصب ټاپه ونه لګوي ، خو ددې په اړخ کښې يو شمېر غير پښتنو لوړ پوړو دولتي چارواکو په ښکاره د پښتو ژبې سره د تعصب لړۍ پيل کړې وه ، چې دې تعصب يو شمېر پښتانه ځوانان راويښ کړل او د پښتو ژبې د عامېدو لپاره يې عملي هلې ځلې پيل کړې ، دوى د قانون په چوکاټ کښې د خپلې ژبې د ودې لپاره لاس په کار شول ، پښتانه چارواکي يې راوننګول او اړوند وزارتونه يې مجبور کړل چې د پښتو ژبې ويونکو ته خپل حق ورکړي ، د پښتنو ماشومانو لپاره په مورنۍ ژبه د زده کړو زمينه

برابره کړي او هم په دولتي چوکاټ کښې د دري ژبې ترڅنګ پښتو ته هم په مساوي توګه حق ورکړي ، چې د دوی دغه هڅې تر ډېره بریالۍ وې ، همداډول له ۲۰۰۱ میلادي کلل راوروسته د دولت په سطحه په سلګونو پښتو ښوونځي رامنځ ته شول ، په ښوونځیو کښې دري او پښتو ټولګي سره بېل بېل جوړ شول او د لکونو ماشومانو لپاره په خپله مورنۍ ژبه د زده کړو اسانتیاوې برابرې شوې . چې موږ به د تعلیم په برخه کښې د افغانستان د پوهنې وزارت نوي ا رقام چې په دې برخه کښې موجود دي، دلته په ډېر لنډیز سره راوړو :

د ۲۰۱۸ میلادي کال په پیل کښې په افغانستان کښې ټول **۱۷۸۵۹** ښوونځي موجود وو ، چې **۲۳۸۱** یې د هلکانو ، **۲۷۱۲** یې د نجونو او **۸۷۲۲** ښوونځي مختلط وو ، چې شاخوا **۲۳۱۳۹۱** ټولګي یې درلودل او **۹۳۸۳۹۳۵** تنه زده کوونکو په کښې درس وایه ، چې **۵۸۱۹۷۸۵** نارینه(۶۲%) زده کوونکي او **۳۵۶۴۱۵۰** تنه یې ښځینه (۳۸%) زده کوونکښې وې . همدارنګه په خصوصي مکتبونو کښې هم **۴۲۷۷۳۱** تنه زده کوونکو درس وایه ، چې **۳۰۲۵۰۰** یې هلکان او **۱۲۵۲۳۱** یې نجونې وې . د **۲۰۱۸** کال تر پایه د معارف وزرات **۲۵۹۴۵۱** معلمین او اداري کارکوونکي درلودل .

څرنګه چې اوس هم د افغانستان په بېلابېلو سیمو کښې ناامني ده او په ځانګړې ډول د پښتنو سیمې نا امنه دي ، نو ددې نا امنیو په وجه شاوخوا **۱۰۵۱** ښوونځي بند دي او شاګردان ورته نه ځي . (23) او همدارنګه **۴۲** % ښوونځي یې ودانۍ نه لري او زده کوونکي یې په خېمو او کرایه کورونو کښې زده کړې تر سره کوي (24)

په افغانستان کښې د **۲۰۱۷** میلادي کال تر پایه شاوخوا **۳۵** دولتي او **۱۲۲** خصوصي پوهنتونونه او د لوړو زده کړو مؤسسو وجود درلود ، چې **۲۲۲** پوهنځي یې درلودل او د دې تر څنګ **۹** بابه روغتیایي انستیتوتونه هم موجود وو ، چې د محصلینو شمېر یې **۱۸۲۳۴۴** و ، چې د **۱۴۷۷۲** تنه استادانو له خوا په کښې تدریس کېښږه چې **۱۷۹۴** تنه یې ښځینه استاداني وې . (25)

افغانستان د پنځه دېرش دولتي پوهنتونونو له ډلې دا مهال په **۲۹** پوهنتونونو کښې د پښتو څانګې لري ، چې هر کال ترې شاوخوا **۲۰۰۰** محصلین فارغیږي ، همدارنګه په یو

شمېر شخصي پوهنتونونو کښې هم د پښتو څانګې شته دوی هر کال فارغان ورکوي ، دغه فارغان د خپلې تحصیلي دورې په پای کښې مونوګرافونه لیکي چې دغه مونوګرافونه ټول د پښتو ژبې ، ادب ، کلتور ، فرهنګ او د پښتنو د تاریخي هویت په باره کښې وي ، که مونږ له دغو څه د پاسه دوه زره فارغو زده کوونو څخه سل تنه یې لیکوالان وګڼو ، نو دا ویلای شو چې هر کال په افغانستان کښې د پښتو ژبې شاخوا سل تنه لیکوال نوي روزل کښېږي او د ادب ډګر ته راووځي ، چې د پښتو ژب ې دپاره یو ښه زېری دی.

همداډول په افغانستان کښې ډېرې دولتي او شخصي رسنۍ هم فعالې دي چې اکثریت یې پښتو خپرونې کوي ، چې د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت د نویو معلوماتو له مخې ۲۰۳ تلویزیوني چینلونه ، ۳۶۲ راډیو ګانې ، ۷۲ ورځپاڼې، ۳۵۲ اونیزې ، ۷۵ میاشتنۍ مجلې ، ۵۴ مهالنۍ خپرونې ، ۷۳ خبري اژانسونه ، ۳۲ درې میاشتنۍ مجلې ، ۲۳۹ جریدې ، ۱۳۹ کیبلي شبکې فعالې دي ، چې اکثریت یې یا یوازې په پښتو ژبه دي او یا هم پښتو خپرونې په کښې موجودې دي .

د دې تر څنګ دا مهال په افغانستان کښې ۱۴۲ دارالترجمې ، ۲۵ خپرندویې ټولنې ، ۱۳۹ خصوصي مطبعې فعالیت لري ، چې د پښتو ژبې په پیاوړتیا او پراختیا کښې یې خپل مهم نقش لرلی دی . (26)

که څه هم اوس مهال د دولت په کچه پښتو ژبه د رسمي او ښوونیز حیثیت خاونده ده ، خو ددې تر څنګ یو شمېر وړاندیزونه هم لرم چې دلته ورته په لنډه توګه اشاره کوم:

ژبه د یو ملت د ملي هویت وثیقه ده ، کوم ملتونه چې ژبه نه لري ، هغوی ډېر ژر خپل ملي هویت او پېژندګلو هم له لاسه ورکوي ، نو پر دې اساس پښتانه باید تر هر څه وړاندې د خپلې پېژندګلو او ملي هویت د بقا لپاره لاس پکار شي او د دې کار لپاره اړینه ده چې دوی د خپلې ژبې سره دغه ډول چلند وکړي، تر څو د دوی ژبه د نړۍ د نورو ولسونو په څېر علمي او دکار روزګار ژبه شي ، چې دلته یې ځینو ستونزو ته په لنډ ډول اشاره کوم :

پښتو ژبه که څه هم د افغانستان په اساسي قانون کښې تسجيل شوې چې د افغانستان رسمي ژبه ده ، خو بيا هم دولت او په ځانګړي ډول پښتنو د خپلې ژبې د حيثيت او پرمختګ لپاره هغه څه چې اړين دي نه دي کړي ، نو لازمه ده چې دولت حد اقل خپل پښتانه مامورين په پښتو ليکلو مکلف کړي او همدارنګه عام پښتانه بايد د خپلې ژبې له اهميت او ارزښت څخه خبر کړای شي . همدارنګه ټول پښتانه مامورين دې خپل دفتري کارونه ، مکاتب او راپورونه په پښتو ژبه تهيه او وړاندې کړي او ددې تر څنګ دې د پښتنو مامورينو لپاره د دفتري اسنادو او مکاتبو لارښودونه په پښتو ژبه تيار کړل شي .

دولت دې د اساسي قانون سره سم د پښتنو ماشومانو لپاره په مورنۍ ژبه د زده کړو پوره پوره زمينه برابره کړي ، په ښوونځيو او پوهنځيو کښې دې د پښتو ژبې تدريس عام کړل شي او د زده کوونکو لپاره دې په مورنۍ ژبه د زده کړو مواد برابر کړل شي .

دولتي رسنۍ که هغه تلويزيون دی ، که راډيو ده ، چاپي رسنۍ دي او که انټرنيټي پاڼې دي ، د اساسي قانون سره سم دې د پارسي ژبې تر څنګ په پښتو ژبه هم په خپرونو مکلف کړل شي .

زموږ اکثره ديني آثار په عربي او يا هم په پارسي ژبه دي او پښتو ژبې ته په مذهبي زده کړو کښې کمه توجه شوې ده ، نو لازمه ده چې ديني آثار دې په پښتو ژبه د زده کوونکو لپاره تهيه شي او له دين سره دې ژبه‌ترلې ارزښت وګڼل شي .

موږ اکثر پښتانه وينو چې په عامو چارو او همدارنګه په افهام او تفهيم کښې د خپلې ژبې پر ځای بله ژبه کاروي ، حتی دوه پښتانه يو بل ته ليکونه په بله ژبه ليکي ، نو لازمه ده چې ټول پښتانه خپلې ورځنۍ چارې په خپله ژبه تر سره کړي .

د پښتنو ټول علمي بنسټونه دې د پښتو ژبې ځينې ژبپوهنيزې ستونزې او همدارنګه د املا په برخه ستونزې حل کړي او د يوې معياري ژبې د رامنځته کولو لپاره دې ټول علمي بنسټونه په ګډه کار وکړي او ټول پښتانه دې په يوې واحدې معياري ژبې ليک وکړي ، نه دا چې هر ليکوال په خپله لهجه ليکنه وکړي.

سرچيني او ماخذونه :

1 حبيب الله رفيع ، ژبساتنه ، مومند خپرندويه ټولنه ، جلال اباد ، ۱۳۹۴ ل كال ، ۱۴۲- ۱۴۳ مخونه .

2پښتو او دفتر په دوو وروستيو پېړيو کښې ، ، پښتو چاپ آپار (د مقالو مجموعه) ټولونه او سريزه د څېړندوی عبدالله بختاني خدمتګار ،کابل ، ۱۳۵۷ ل كال ، ۴۲ـ ۴۴ مخونه .

3 حبيب الله رفيع ، ژبپالنه ، د افغانستان د علومو اکاډمي ، د ژبو او ادبياتو مرکز ، ګوندي مطبعه ، كابل ، ۱۳۲۱ ل كال، ۴۲- ۴۷ مخونه .

4 حبيب الله رفيع ، پښتو خپروني ، دوهم چاپ ، د سرحدونو او قبايلو چارو وزارت ، كابل ، ۱۳۹۴ ل كال ، ۱ مخ .

5 خدمت سراج الاخبار در پېشرفت پشتو ، پښتو چاپ اثار (د مقالو مجموعه) ټولونه او سريزه د څېړندوی عبدالله بختاني خدمتګار ،کابل ، ۱۳۵۷ ل كال ، ۱۹- ۳۲ مخونه .

6 پوهنوال دکتور حبيب پنجشيرى ، د افغانستان پوهنه د تاريخ په بهير کښې ، د سيد محى الدين هاشمي ژباړه ، كابل پوهنتون د افغانستان د معلوماتو مرکز ، ۲۰۱۷ م كال ، ۱۰ مخ .

حبيب الله رفيع ، ژبساتنه ، ۱۴۴ مخ 7

8 مرکه د پښتو ، عبدالروف بېنوا ، پښتو چاپ اثار (د مقالو مجموعه) ټولونه او سريزه د څېړندوی عبدالله بختاني خدمتګار ،کابل ، ۱۳۵۷ ل كال ، ۱ـ ۱۲ مخونو پورې .

حبيب الله رفيع ، ژبپالنه ، ۸۹ مخ 9

10 حبيب الله رفيع ، ژبپالنه ، ۲۴ مخ .

11 حبيب الله رفيع ، ژبپالنه ، ۲۹ مخ .

12 حبيب الله رفيع ، پښتو خپروني ، دوهم چاپ ، ۱ مخ .

13 پوهنوال دکتور حبيب پنجشيرى ، د افغانستان پوهنه د تاريخ په بهير کښې ، ۲۲- ۲۷ مخونه .

14 پوهنوال دکتور حبيب پنجشيرى ، د افغانستان پوهنه د تاريخ په بهير کښې ، ۳۲- ۳۷ مخونه .

15 حبيب الله رفيع ، ملي کرښه ، د امان كتاب خپرولو اداره ، كابل ، ۲۰۱۷ م كال ، ۱۴۰ مخ .

16 حبيب الله رفيع ، ژبپالنه ، ۱۰۱- ۱۰۲ مخونه .

17 حبيب الله رفيع ، ژبپالنه ، ۱۰۲- ۱۰۳ مخونه .

18 د پښتو ژبې د ودې اړتيا او لارې چارې ، د مقالو ټولګه، د پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ مقاله ، د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنه ، جرمني ، ۱۹۹۹ م كال ، ۴۰ مخ .

19 حبيب الله رفيع ، ژبساتنه ، ۱۴۵- ۱۴۲ مخونه .

20 حبيب الله رفيع ، ملي کرښه ، د امان كتاب خپرولو اداره ، كابل ، ۲۰۱۷ م كال ، ۱۴۱ مخ .

21 پوهنوال دکتور حبيب پنجشيرى ، د افغانستان پوهنه د تاريخ په بهير کښې ، ۵۵ مخ .

22 د افغانستان اساسي قانون ، ۱۳۸۲ ل كال ، ۲۰ – ۲۱ مخونه .

23 http://moe.gov.af/fa/page/1831/3031

24 د نشراتو له رياست څخه د ۱۳۹۲ كال تر پايه د پوهنې وزارت ګزارش .

25 http://cso.gov.af.Education.pdf

26 د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت له رسمي معلوماتو څخه چې د دې وزارت له وياند محمد صابر مومند څخه تر لاسه شوي دي.